

HET ONTSTAAN VAN DE KABINETSCRISIS

Rede van de heer B. Roolvink

De gestelde vragen en de gemaakte opmerkingen zou ik willen vervlechten in een — als het kan — kort betoog. Ik geloof, dat dit nl. een bijzonder gunstige gelegenheid is om op enkele punten de aandacht te vestigen, die nog niet voldoende in de publiciteit zijn gekomen. En ik vind het een bijzonder gelukkige omstandigheid, dat vandaag het Partij Convent bijeenkomt.

De fractie en het kabinet-Cals

Om te beginnen, wat is vanaf het begin het standpunt van de fractie geweest ten opzichte van de doelstellingen van het kabinet-Cals? Ik kan dat in één zin samenvatten. Wij hebben adhesie betuigd aan het streven van dit kabinet om een aantal knelpunten in onze samenleving op te lossen; dat is het eerste punt; het tweede is, dat wij daar zeer loyaal aan hebben toegevoegd, dat bij ons ook de bereidheid aanwezig was om daarvoor de nodige middelen op tafel te brengen. Ik zeg dit laatste met enige nadruk, want dat moet goed duidelijk zijn.

Een ander benaderingspunt bestond hierin, dat wij duidelijk hebben gesteld, dat men niet de indruk moest wekken alsof vandaag die knelpunten pas voor het eerst zichtbaar werden in de Nederlandse samenleving, en dat alle voorgaande kabinetten dat punt veronachtzaamd hadden. Het is goed om dit nog eens duidelijk in deze politieke situatie vast te stellen, omdat die indruk eenvoudig niet waar is. Dingen, die niet waar zijn en toch als zodanig in het leven voortgaan en functioneren, die moet je met klem tegenspreken.

Ik wil dat nu niet doen, maar wat zou het een eenvoudig kunstje zijn om aan de hand van cijfers, juist met betrekking tot een aantal duidelijk aanwezige knelpunten aan te tonen, dat een groot stuk van de nationale economische groei juist voor deze sectoren is aangewend. Ik neem één voorbeeld, namelijk het onderwijs. Hoe sterk hebben zich de uitgaven daarvoor bijvoorbeeld vanaf 1950—1952 niet ontwikkeld! Met opzet kies ik hier een uitgangspunt, dat valt in een periode waarin, met uitzondering van de C.H.U., eenzelfde combinatie bestond als die we nu hebben gehad, en waartussen een kabinetsperiode ligt waarin de politieke constellatie is gewijzigd. Dan moet men wel tot de

conclusie komen, dat het onderwijs heus geen vergeten hoofdstuk was.

Men mag dus wel van mening zijn, dat in bepaalde sectoren iets méér gedaan zou moeten worden, mits men daarbij maar altijd consequent blijft en zegt: ik besef, dat het ook geld gaat kosten en de bereidheid aanwezig is om niet alleen met de mond, maar ook met de daad daarvoor de middelen op tafel te brengen. Ik kom op dat punt straks in verband met de situatie van dit ogenblik terug.

De fractie heeft daar nog een opmerking aan toegevoegd, nl. deze (die is voor u niet nieuw, maar ik wil hem toch herhalen): denk er wel aan, dat u, wanneer u met zeer veel vlijt en ijver en met de beste bedoelingen die moeilijke punten wil gaan oplossen in de samenleving, juist door zo'n beleid te voeren elders geen nieuwe knelpunten ontstaan.

Bezorgdheid

Wie nu vandaag de miljoenennota nog eens bestudeert, die zal tot de conclusie komen, dat ook de huidige minister van Financiën — al is hij dan misschien op dit moment demissionair — daarin ruitertlijk tot de erkenning komt dat er wel degelijk knelpunten zijn ontstaan die zo ernstig zijn geworden, dat ze vandaag zelfs voorrang genieten in de bestrijding. Ik denk aan de steeds voortwoekerende inflatie. Dat is een ernstig zaak waar wij nooit licht over mogen denken. In de tweede plaats denk ik aan het zeldzaam hoge rentepeil, de krappe kapitaalmarkt-situatie en — wat misschien nog het ernstigste is — aan de wezenlijke bedreiging van de werkgelegenheid, die in deze ontwikkeling ligt besloten. Die wordt langzamerhand een beetje benauwend, al is er vandaag nog niet van een **precaire** situatie sprake; ik wil echt niet somberder zijn dan nodig is. Maar het wordt langzamerhand wel moeilijker. U kunt bijna uw dagblad niet meer opslaan of op de een of andere pagina meestal de voorpagina) is sprake van ontslagen en bedrijfssluitingen. En dat gaat alléén nog maar goed zolang de arbeidsmarkt dit nog op kan nemen, maar zodra er een punt bereikt wordt waarin de opname-capaciteit van het bedrijfsleven tot nihil is gereduceerd loopt het mis. Wij moeten er ons maar geen al te gunstige voorstelling van maken, wat er dan met de werkgelegenheid gaat gebeuren.

Ik ben altijd van mening geweest dat werkloosheid — na oorlog — een van de grootste rampen is die een volk kan treffen. Als men zijn beleid erop richt om, — en dan denk ik niet aan een overspannen, maar aan een evenwichtige arbeidsmarkt — werkloosheid te voorkomen, dan is dat sociaal gezien een heel goed beleid, dat aanspraak mag maken op het predicaat progressief; ook al zijn de maatregelen die men moet nemen om die werkloosheid te voorkomen misschien niet altijd even populair. Maar wij moeten goed zien waar de wezenlijke problematiek ligt in het sociale vraagstuk. Zodra een aantal arbeidskrachten geen emplooi meer kan vinden is het met betrekking tot de publieke voorzieningen, ik spreek in het algemeen liever van openbare voorzieningen, vrij spoedig gedaan, want dan is het doodgewoon een geldvraagstuk geworden.

Ik maak deze opmerkingen vooraf om daarmee aan te tonen, dat, wil men werkelijk een oplossing voor de knelpunten zoeken, daaraan ten grondslag moet liggen een gezond financieel- en sociaal-economisch beleid.

Bij de miljoenennota

Het standpunt, dat ik zoëven heb weergegeven, zijn wij trouw gebleven vanaf de eerste dag dat het kabinet-Cals optrad tot het laatste uur van het bestaan van dit kabinet toe. Men vraagt wel eens: waar is de continue lijn in de christelijke politiek? Ik durf te zeggen, dat deze ten aanzien van dit kabinet voor iedereen duidelijk zichtbaar kan zijn, die het maar wil zien. Er zijn ook dagen geweest, waarin men ons in de schoenen schoof, dat wij, juist door onze veelvuldige waarschuwingen ten aanzien van het uitgaven- en inkomstenbeleid en de inflatie, een spaak in het wiel gingen steken. Ik stel het op prijs vandaag nog eens te zeggen, dat dit juist ingegeven was om de mogelijkheden open te houden voor het oplossen van de ook naar onze opvatting knellende vraagstukken in onze samenleving.

Wel nu, bij de algemene politieke en financiële beschouwingen in het jaar 1966 heb ik dit fractie-standpunt herhaald en met name in eerste termijn onderstreept, dat de minister van Financiën lof verdiende voor zijn streven om de overheidsuitgaven zover terug te dringen als met het oog op de voorkoming van een onevenwichtige economische situatie, inflatie enz. geboden was. Sommige mensen hebben er wat van staan te kijken,

dat juist van anti-revolutionaire zijde hier een woord van lof werd gesproken. Maar ook vandaag ben ik nog van mening, dat deze minister van Financiën daarvoor een woord van dank toekwam.

Waarom? Ik geloof, dat het goed is, daar met een enkel woord op in te gaan. Deze minister van Financiën stond bij de voorbereiding van de begroting, bij het samenstellen van zijn miljoenennota, voor een enorm moeilijke taak. Het was namelijk zo, dat de sterke loon- en prijsstijgingen in de jaren vanaf '63 tot heden extra zwaar drukten op het overheidsbudget. Met het oog op het programma, dat men onder handen had stond de minister dan ook voor de grote moeilijkheid om de uitgaven binnen de perken te houden. Het zou mij niet verwonderen, dat wanneer alle op zichzelf niet irreële wensen van de schillende ministers in vervulling waren gegaan, de begroting een cijfer had vertoond, dat tenminste één à twee miljard hoger had gelegen. Ik zeg met nadruk, dat dit helemaal geen irreële wensen behcefdten te zijn. Het zat er echter niet in. Ik heb zo de indruk, dat deze minister van Financiën zijn been nogal stijf heeft moeten houden om te voorkomen, dat het cijfer van ruim twintig miljard, dat de begroting nu aanwijst, niet sterk zou worden overschreden.

Daar kwam nog iets bij. Zoëven sprak ik al over de sterke loonen prijsontwikkeling. Als u nu nagaat, dat op deze begroting — die dus weer twee miljard hoger ligt dan de vorige — een post zit van niet minder dan 690 miljoen voor nieuwe loon- en salaris- en pensioenmaatregelen, dan ziet u wel hoe zwaar deze post op het totaal van de rijksbegroting drukt.

U kunt het ook op een andere wijze zeggen. Op het geheel van een begroting van twintig miljard bedraagt de salarispost ongeveer 7½ miljard. En die post heeft nog de neiging om toe te nemen, omdat ook de pensioenen van het overheidspersoneel welvaartsvast zijn; het aandeel dat de overheid elk jaar bij zal moeten passen om die uitbetaling mogelijk te maken zal dus waarschijnlijk, bij een loonontwikkeling, als wij in de laatste jaren hebben gehad, nog groeien.

In dit licht gezien geloof ik, dat de minister terecht daarvoor een woord van dank heeft gekregen. Wij hadden ook wel wat kritiek, daar kom ik ook op terug.

Het is namelijk zo — en daarmee ben ik met opzet begonnen, dat wanneer men een bepaald uitgavenniveau aanvaardbaar acht, men tot taak heeft — en dit is een onontkoombare plicht —

ook mee te werken aan voldoende dekking. Want al zou dan het totaal van het overheidsbudget binnen de groei zijn gebleven, wanneer het tekort niet op redelijke wijze zou zijn gedekt, zou desniettemin een inflatoire invloed zijn uitgegaan van de begroting. En daar lag een stuk van onze zorg. Die zorg werd des te groter nu er op het terrein van de loonontwikkeling voor het jaar 1967 onvoldoende duidelijkheid was. Er was namelijk in de troonrede één en ander van gezegd, maar dat muntte allerminst uit door duidelijkheid. Ook in de begrotingshoofdstukken en in de overige stukken, die ons ter beschikking stonden, bleek wel dat dit allemaal nog hangende was. Ik heb alle mogelijke begrip voor die moeilijkheden, maar wanneer een begroting zo sterk op het scherp van de snede wordt opgesteld, en alle elastiek welke men ter beschikking heeft tot het laatste is uitgerekt, dan moet men er ook voor zorgen, dat er geen zwakke punten meer in het beleid zitten. Een sleutelpunt in het geheel, met name voor wat de visie op de nabije toekomst betreft, is daarbij stellig ook de loonontwikkeling in het bedrijfsleven en daarmee ook bij de Overheid.

Het dekkingsplan

Dit is dan ook de reden geweest, dat wij als regeringspartij op dit punt een motie hebben ingediend; een motie, die in het geheel niet ging in de richting van een motie van wantrouwen. Het kabinet heeft het zo ook niet opgevat; dat is, geloof ik, degenen die de discussies voor de televisie hebben gevolgd wel gebleken. Wij hebben echter wel gemeend aan onze verantwoordelijkheid uitdrukking te moeten geven door het kabinet en daarmee ook de Kamer met klem te wijzen op dit sleutelpunt in dit geheel. Wij hebben er ook meteen iets aan toegevoegd: namelijk dat, wanneer het — door welke omstandigheid dan ook — niet mogelijk mocht zijn om de loonontwikkeling binnen de grenzen te houden, dat dan het dekkingsplan voor 1967, vooral met het oog op 1968, zou moeten worden herzien, en het onontkoombaar zou worden nieuwe dekkingsmiddelen aan te boren.

Waar lag nu eigenlijk het hart van onze kritiek? Ik begon met opzet met een woord van lof; ik wilde ook daárin een contene lijn volgen. Een woord van lof hebben we geuit aan het adres van de minister van Financiën, maar de kritiek paste daar ook bij. En het was een gedegen kritiek, een welbewuste, maar opbouwende kritiek, die wij gaven, en die ik met een enkel woord

zou willen herhalen. Waarom waren de dekkingsmaatregelen niet zo solide als wij het graag zouden hebben gezien?

Er bestaat een zeer nauw verband tussen de begroting voor 1967 en voor 1968. En daar lag voor ons het moeilijke punt. Op grond van de door de heer Vondeling zelf verstrekte cijfers kon nl. worden vastgesteld dat de begroting 1967, door haar dekkingsplan, een gat van 22 miljoen gulden in 1968 veroorzaakte. Ik mag dat met een enkel woord nog toelichten. Ik wil u vanmiddag met dit warme weer — het is alweer warm op een Conventsdag, — niet bezig houden met allerlei cijfers, maar ik vind dit een kernpunt in het geheel; daarom mag ik het u niet onthouden.

De begrotingsruimte voor het jaar 1968 werd door de minister van Financiën gesteld op 1200 miljoen gulden. Ik ga er vanuit dat het cijfer juist is. Er is ook niet zoveel reden om daaraan te twifelen. Bij een bepaalde groei van het nationaal inkomen mag nl. een kleine vermenigvuldigingsfactor worden toegepast en daaruit resulteren dan de **extra** middelen, die het kabinet voor het volgend jaar ter beschikking krijgt. Welnu dit werd gesteld op 1200 miljoen of 1.2 miljard gulden.

Deze begrotingsruimte nu kan door het dan zittende kabinet worden gebruikt voor twee doeleinden. Men kan het geheel gebruiken voor uitgavenstijging; men kan ook een deel daarvan gebruiken voor belastingverlaging. Dat is een beleidsbeslissing die door het dan zittende kabinet zal moeten worden genomen. Tegelijkertijd echter werd door de heer Vondeling de autonome uitgavenstijging in 1968 gesteld op 900 miljoen gulden. Onder autonome uitgavenstijging verstaan we de uitgavenstijging die je gewoon gepresenteerd wordt. Dat is een automatisme. Je hoeft dan nog geen enkele nieuwe taak aan te vatten; je bent dit bedrag zo al kwijt. Dit betekent dus, dat bij een normale financiële overdracht van het huidige kabinet aan het kabinet, dat in 1969 zitting zal hebben, slechts 300 miljoen gulden beschikbaar zou zijn als speelruimte voor nieuwe plannen.

Een ruimte dus van 1.200 miljoen gulden, automatisch wordt beslag gelegd op 900 miljoen gulden; er resteert een bedrag van 300 miljoen gulden. Maar — en nu komt het —: door nu bij voorbaat een gat in 1968 te creëren van 322 miljoen gulden, ontnam de minister van Financiën in feite alle speelruimte aan het kabinet dat in het jaar 1968 verantwoordelijkheid draagt; en hij verplichtte dit kabinet bovendien om reeds aanstonds 22 miljoen gulden het verschil tussen 300 en 322 miljoen op de één of andere wijze te dekken.

Dat werd door de minister van Financiën „een veilige brug” naar de toekomst genoemd! Al voegde hij daar aan het slot van zijn samenvattingen in de miljoenennota aan toe, dat ook die periode moeilijk genoeg zou worden. Hier kon derhalve niet worden gesproken van een verantwoorde financiële overdracht aan een volgend kabinet.

Samenvattend zou ik kunnen zeggen, dat op deze wijze de hele besteding van de begrotingsruimte, dus van de voor '68 beschikbare extra middelen, al bij voorbaat gedikteerd werd aan een volgend kabinet. En daar moet je bezwaar tegen maken. Zeker wanneer er verkiezingen tussen liggen. Bovendien werd voor het volgende kabinet de verplichting geschapen om, zij het ook voor een gering bedrag, **aanstonds** tot nieuwe dekkingsmaatregelen over te gaan, voordat dit kabinet ook nog maar een enkele nieuwe uitgave zou hebben voorgesteld.

Dit is de kern van de zaak waarom de debatten hebben gedraaid.

Welke houding hebben de verschillende Kamerfracties ten aanzien van dit vraagstuk ingenomen?

Alvorens daarop in te gaan, zou ik er op willen wijzen, dat uit de berekening, die ik hier heb gegeven en die namens onze fractie ook in de Kamer tot uitdrukking is gekomen, een cijfer rolt van 322 miljoen, dat door andere sprekers in de Tweede Kamer niet is aangevochten. Er waren ook sprekers, die tot een tekort van 600 miljoen kwamen. Wij hebben ons daarmee niet kunnen verenigen. Op grond van de redenering van de minister van Financiën, juist zijn cijferopstelling volgende, konden wij tot geen lager cijfer komen dan 322 miljoen. En dat was naar onze opvatting geen veilige brug naar de toekomst.

De P.v.d.A.-houding

Ik zou nu eerst een enkele opmerking willen maken over de vraag hoe de Partij van de Arbeid deze problematiek heeft benaderd. En dan hoe de K.V.P. hier tegenover stond, om tenslotte een verdediging te geven van het standpunt, dat door ons uiteindelijk bij de stemming is ingenomen.

De heer Peschar, de financiële specialist van de P.v.d.A., heeft zich nogal indringend in de discussie gemengd; hij heeft in feite toegegeven dat er een duidelijk gat zat voor het jaar 1968. Hij probeerde zo veel mogelijk — en ik begrijp dat ook heel goed

— de minister van Financiën te dekken, maar hij kon niet betogen dat de redenering, die onzerzijds was opgezet onjuist was. Hij erkende het in feite, maar hij voegde er iets aan toe. Hij zei: Och zou dat nu zo erg zijn als er een gat overblijft of een gaatje? Misschien kan men in het dan te voeren beleid via bepaalde beleidsmaatregelen wel komen tot het terugdringen van enkele uitgaven. Je bent er ook nooit helemaal zeker van hoe die zaak over een jaar zal zijn. Is dat nu wel zo erg, wat dan nog? — zo luidde, heel erg vrij vertaald — zijn opmerking.

In de tweede plaats — en dat houdt hier verband mee — heeft de heer Peschar heel duidelijk tot uitdrukking gebracht dat, wanneer men voor dat tekort dekking zou zoeken in het jaar 1967, deze waarschijnlijk alleen maar te vinden zou zijn langs de weg van een verhoging van de indirecte belastingen. Het was reeds vantevoren bekend en het is nog eens duidelijk bekend geworden tijdens deze discussie, dat over dit punt met de P.v.d.A. niet te praten viel. Hier hebt u een eerste punt dat niet duidelijk naar voren is gekomen.

Nu moeten wij voorzichtig zijn in onze beoordeling; ik wil dat ook doen. Toch wil ik bij alle voorzichtigheid ook nog de nodige duidelijkheid hebben. Je kunt ook zo voorzichtig zijn, dat je niets meer zegt. Wij moeten voorzichtig zijn zodat men, wanneer nu de gehele politieke situatie wordt besproken, niet op gevoelsmatige dingen afgaat, maar ook de politieke feiten — de financieel-economische feiten — dermate zwaar laat wegen in de beoordeling, dat men langs die weg kan komen tot een evenwichtige oordeelsvorming over het geheel van de politieke situatie.

Ik wil u dan ook ronduit zeggen, dat het mij te goedkoop is, — heel eenvoudig te goedkoop — dat vandaag de indruk wordt gewekt, in en buiten de Kamer, alsof de meest trouwe aanhangster van het kabinet-Cals, zowel wat het uitgavenbeleid betreft — daar zet ik een streep onder: dat is juist — als voor wat de **inkomstenzijde** betreft, de P.v.d.A. is geweest. De P.v.d.A. is niet de meest trouwe steunpilaar van het kabinet geweest met betrekking tot de solide dekking, die moest worden gevonden. Men heeft het af laten weten, ook voor 1967 de noodzakelijke maatregelen te treffen. Men heeft zich inderdaad uitdrukkelijk accoord verklaard, net als wij dat gedaan hebben, met het uitgavenniveau; maar met dit verschil, dat wij tegelijkertijd het aanbod erbij gedaan hebben voor de dekking te zorgen. En daar bij is de P.v.d.A. in gebreke gebleven: „Ook al zou er een tekort

zijn, wat dan nog". Dit moet duidelijk worden vastgesteld, want we moeten niet zoiets krijgen als het voortleven van een mythe, alsof de enige partij, die de grootst mogelijke trouw aan de dag heeft gelegd de P.v.d.A. is geweest. Van het P.v.d.A.-standpunt is een zekere reactie uitgegaan op de overige discussies in de Tweede Kamer.

De a.r.-fractie handhaafde haar zelfstandigheid en had ook een motie ingediend.

De K.V.P.-houding

In de K.V.P.-fractie lag het veel moeilijker; ik behoef daar niet veel van te zeggen. De K.V.P.-fractie kwam in de eerste plaats tot een groter tekort voor het jaar 1968 en men heeft die redering ook staande gehouden tot het laatst toe. Ik vermeld dat feit zonder me daarbij aan te sluiten. Ik blijf bij het feit, dat er ongeveer een tekort van 322 miljoen gulden was en dit gat is waarlijk groot genoeg, wanneer de situatie dermate gespannen is en ook in 1968 wel gespannen zal zijn. De K.V.P. zat zwaar tegen dit tekort aan te kijken. Mede op grond van dezelfde overwegingen, die ik zoëven heb genoemd; namelijk de bedreiging van de werkgelegenheid en de voortgaande inflatie. En ook in K.V.P.-kring was wel degelijk de bereidheid aanwezig, — zo is uitgesproken in de Kamer, daar moet ik mij aan houden — om, indien nodig, voor aanvullende dekkingsmiddelen te zorgen. Maar de K.V.P. deed meer, de K.V.P. ging ook het uitgaven-niveau ter discussie stellen. En daar ligt nu het verschil tussen onze benadering en die van de K.V.P.

U hebt dus drieërlei positie. De P.v.d.A. zegt geheel achter de zaak te staan, maar bleef in gebreke om voor voldoende dekkingsmiddelen te zorgen. Dat moet goed vastgesteld worden. De A.R. was van mening dat er een tekort was; daar was ook de bereidheid aanwezig voor dekkingsmiddelen te zorgen. De K.V.P. signaleerde een groter tekort voor 1968, was bereid om te praten over dekking, maar was van mening dat daarbij ook het uitgavenniveau in het gesprek diende te worden betrokken. Dat was ook de hoofdinhoud van de K.V.P.-motie waarbij ik alle formuleringen, die daarvoor gebruikt werden, nu buiten beschouwing laat. Door deze motie is de K.V.P. dan ook de eerst en de meest verantwoordelijke voor de crisis. Er wordt veel over gespeculeerd hoe het precies gegaan is in K.V.P.-kring. De één

zegt: er was verdeeldheid; de ander zegt: er zou misschien voor een motie van de oppositie zijn gestemd, althans door een deel van de fractie. Ik blijf daar geheel en al buiten, want men heeft mij daar niet bij gevraagd; ik houd niet van speculaties in dit opzicht; het betekent bovendien je eigenlijk bemoeien met andermans zaken. Een ieder heeft in deze omstandigheden de handen vol om zelf en als fractie een zuiver en gaaf standpunt te bepalen. Ik heb er waarde aan gehecht deze zaken hier te stellen.

De A.R.-houding

Toen kwam tenslotte, zoals dat gaat in de loop van een dergelijke discussie, de beslissing. Men moet niet op vrijdag een ander woord spreken dan men op dinsdag reeds had uitgesproken. Wij hadden in onze fractie met betrekking tot deze zaken een grote, de grootst mogelijke mate van eenstemmigheid. Dat kun je ook hebben als je van begin af aan duidelijk, loyaal steunend, maar kritisch waar je kritisch moet zijn, opstelt. Een dergelijke lijn kun je ook continueren tot het laatste uur toe. En daarom hadden wij ook in dat laatste uur, toen de beslissingen vielen, geen enkele moeilijkheid om onze houding te bepalen. Wij hadden er begrip voor dat het uitgavenniveau deze hoogte moest bereiken. Niet dat wij dat juist vinden in deze zin, dat dit persé dit bedrag moet zijn, maar wij accepteren en accepteerden dit als voortvloeiend uit het beleid van vorige jaren. Zelfs al zou men dat beleid uit vorige jaren afkeuren, dan nog moet men in een gegeven situatie de feiten aanvaarden zoals ze er liggen. Welnu, dat hebben wij gedaan.

Dit alles heeft er dus toe geleid, dat wij een merkwaardige politieke situatie in de Kamer kregen. De oppositie stookte fel, dat is ook de taak van de oppositie en ik zeg daar geen woord kwaad van, tegen het kabinet. De K.V.P. zat moeilijk naar de uitgavenkant en naar de inkomstenkant. Wij zaten niet moeilijk met de uitgavenkant, wij zaten wel wat moeilijk (anders hadden we ook geen motie ingediend) met de dekking. De P.v.d.A. nam een standpunt in zoals ik dat zoëven heb weergegeven.

Tenslotte kwam de K.V.P. met haar motie en daarin kwam tot uitdrukking, dat het uitgavenniveau voor 1968 onder de loupe moest worden genomen. Wel, men kan het uitgavenniveau voor 1968 niet kritisch beoordelen en daar iets aan doen zonder daar-

mee ook het uitgavenpeil voor 1967 ter discussie te stellen. Voor het overige wil ik u wel zeggen, dat een stuk van onze zorg over de financieel-, economisch-sociale ontwikkeling ook tot uitdrukking werd gebracht in de motie van de K.V.P. Het lag zelfs in onze eigen motie, die in de Kamer aan de orde is geweest, maar die niet tot een eindbeslissing is gekomen; de omstandigheden hebben daartoe geleid. Het was juist vanuit dezelfde zorg, dat wij hebben gemeend als regeringsfractie die motie in te moeten dienen. Daarom moet men niet een grotere tegenstelling construeren dan er in feite aanwezig is.

Wij staan, niet aan de een of andere kant; wij stonden, niet in een middenpositie in de zin van de kool en de geit sparen; wij hadden een heel duidelijke positie; wij hadden duidelijk geschillen met beide. Voor wat de uitgavenkant betreft met de K.V.P., voor wat de dekking betreft met de P.v.d.A.

Ik dacht, dat wij het enig juiste standpunt, uitgaande van de juistheid van het uitgavenniveau, hebben ingenomen. In onze stemmotivering hebben wij duidelijk ons gevoelens tot uitdrukking gebracht. Toch wil ik ook over die laatste fase, die in deze doodstrijd is gestreden, nog een enkele opmerking maken.

Standpunten t.a.v. de motie-Schmelzer

In de derde ronde van de discussie, toen de heer Schmelzer met zijn motie kwam en die motie kort nadien, nadat het kabinet in beraad was gegaan, in behandeling kwam, hebben wij het standpunt ingenomen, dat wij pas een oordeel over deze motie zouden uitspreken wanneer wij ook het gevoelens van het kabinet terzake kenden. Wij hebben nl. in onze fractie deze stelregel: als er een motie op tafel komt dan bepalen wij daaromtrent slechts een voorlopig standpunt. Aan dat standpunt is niemand gebonden; het is een voorlopig standpunt. Als die motie in discussie komt in de Kamer en alle hoor en wederhoor is toegepast en ook het kabinetsstandpunt bekend is, beraden wij ons opnieuw over een dergelijke motie en dan valt tenslotte de beslissing, vlak voor de stemming.

En wat is er nu gebeurd bij de K.V.P.-motie die in discussie kwam? Nog voor het kabinet een standpunt bekend had gemaakt, — het zal ongetwijfeld reeds een standpunt gehad hebben — beklom de voorzitter van de fractie van de P.v.d.A. het spreekgestoelte en de heer Nederhorst zei: „Als het kabinet voor

deze motie opzij gaat, is het geen knip voor de neus waard". Sommigen van de aanwezigen zullen het ongetwijfeld hebben gehoord.

Daarop hebben wij van onze kant in grote lijn aldus gereageerd; zolang nog niet een standpunt van het kabinet bekend is, is het onjuist dat één van de regeringsfracties het aan het kabinet vrijwel onmogelijk maakt om de inhoud van die motie in het publiek nog ter discussie te stellen.

Ook voor dit feit vraag ik thans publiekelijk de aandacht, want voor de buitenstaander leek het er een ogenblik op alsof men deze gelegenheid wilde aangrijpen om elke mogelijkheid om nog een brug te slaan in het nachtelijk uur weg te nemen. Ik heb dat politiek een onverstandige zaak genoemd, want als men de zekerheid had — en ik dacht dat men die kon hebben — als men wat goed politiek vingertoppegevoel heeft, dat het kabinet na deze discussies die motie toch niet kon aanvaarden, dan zou het politiek veel wijzer zijn geweest om dat dan ook maar door het kabinet zelf te laten uitspreken. (Door nu reeds in een zo vroeg stadium een dergelijke felle houding aan te nemen en elke manoeuvreermogelijkheid aan het kabinet te ontnemen, is een bijdrage geleverd tot het spoedig voltrekken van het vonnis over het kabinet-Cals.¹⁾

Dat was ook niet nodig geweest; want ik dacht, dat het vonnis reeds vaststond op dat moment. Dat men deze gelegenheid zo gretig aangreep heeft mij aan het denken gezet. Men krijgt nooit, nadat dergelijke gebeurtenissen zich hebben voltrokken, onmiddellijk een scherp en evenwichtig oordeel in het geheel van de politieke verhoudingen. Daar gaan — zeker na dergelijke marathon-zittingen — wel één of twee dagen overheen, als je alles nog eens gaat reconstrueren, voordat het beeld helemaal duidelijk wordt.

Juist omdat wij vandaag gelegenheid hebben ook binnen het kader van onze partij publieke verantwoording af te leggen, heb ik er aan gehecht ook deze elementen, juist ter bereiking van een evenwichtig oordeel, voor het voetlicht te brengen. Daarmee zeg ik niet, dat de P.v.d.A. een grote schuld heeft aan de val van dit kabinet. Dat hebt u mij niet horen betogen. Maar wij moeten over deze rol ook niet heen leven. Want in dezelfde nacht dat het kabinet-Cals viel is, ongeacht de datum waarop verkiezingen

¹⁾ De tussen haakjes aangeduide zin heeft aanleiding gegeven tot misverstand, daarom is hij op 20 oktober j.l. ingetrokken.

worden gehouden, in ieder geval het startschot gelost voor de verkiezingen van 1967. En deze dingen spelen een rol bij de verkiezingen.

Nu zou ik nog een enkele opmerking willen maken over enkele uitspringende punten in de vragen, die aan de orde zijn gesteld.

Politieke combinaties

Wij moeten oppassen, met alle goede bedoelingen, dat wij ons niet ontijdig — let wel wat ik zeg, ontijdig — zodanig vast gaan leggen op eventuele politieke combinaties, dat wij later, als wij de verkiezingsuitslag kennen, spijt van zouden krijgen. Wat je vandaag zegt in het politieke leven, is bestemd voor de binnenkamer. Ik vind het wel goed dat dit allemaal open gebeurt. Vandaar ook mijn vreugde over deze bijeenkomst. Men moet echter oppassen wat men publiekelijk ten aanzien van de positiebeoordeling over enige tijd gaat zeggen.

U zult begrijpen, dat ik het geheel en al met de voorzitter eens ben toen deze vanmorgen opmerkte, dat men ervan uit moet gaan, dat ons land ook na deze periode bestuurd moet worden en wat heeft ons landje anno 1966 een behoefte aan een krachtig, degelijk bestuur waarin een vooruitziende blik zit. Let wel, er is behoefte aan een krachtig bestuur; de overheid is ook daarin overheid. Men kan b.v. niet meer heenlopen om het het beklemmende vraagstuk van de inflatie, waar heel ons volk diep ongerust over is. Sommigen komen tot vertwijfeling; vooral zij wier levensonderhoud moet komen uit een vast inkomen. En dat zijn er altijd nog meer dan wij denken. Hier móét een eind aan komen; en daarvoor is allereerst nodig een krachtig overheidsbeleid. Wij hebben het geluk, dat wij in Nederland voldoende constructieve democratische partijen hebben, zodat wij niet aan één keuzemogelijkheid zijn gebonden.

Maar ik onderstreep evenzeer wat de voorzitter zei — ik hecht er aan dat te zeggen, omdat daar nooit enig misverstand over mag ontstaan — dat het hart hiervan, indien enigszins mogelijk, de drie christelijke partijen moeten zijn. Ik waarschuw er dan ook voor om vandaag al te spelen met de gedachte, dat dit niet het eerste en het laatste is, al geef ik toe, dat beide dingen waar zijn en dat het allereerst om duidelijkheid gaat.

Hoe duidelijker immers wij ons in sociaal, financieel en economisch opzicht opstellen, hoe meer stimulans er ook vanuit

zal gaan dat anderen dit voorbeeld volgen, omdat men althans in een vroeg stadium weet wat men op dit punt aan ons heeft. In de tweede plaats moeten wij ook niet zover gaan, dat als een ander niet precies gaat volgen, wat wij menen dat juist is, dat er dan geen enkel compromis of samenwerking mogelijk zou zijn.

Ik vind, dat onze taak vandaag hierin bestaat, dat wij niet werken in een richting van een verder uiteendrijven van de partijen, die het uiteindelijk met elkaar hetzij vroeg hetzij laat weer samen zullen moeten gaan doen en dat is ook een verantwoordelijkheid, die wij hebben in het geheel van het landsbestuur. In beginsel betrek ik alle constructieve partijen zonder uitzondering daarbij en uit mijn Kamerrede van deze week is duidelijk gebleken, dat daarmee op dit ogenblik nog geen keus wordt gedaan.

Bereidheid offers te brengen

Er is vanmorgen heel duidelijk gezegd: als het nodig is, dat er vandaag iets gedaan moet worden aan het opvoeren van de omzetbelasting om dit program te kunnen financieren dan moge het waar zijn dat dit grote moeilijkheden geeft, maar dan zal men ook waar moeten maken, dat een krachtig regeringsbeleid waarschijnlijk ook enige impopulaire trekken zal vertonen. Ik ben erg blij met deze opmerking, want dat zal inderdaad het geval zijn. Concreet denk ik toch wel in de eerste plaats, omdat andere mogelijkheden practisch uitgeput zijn, aan een bescheiden verhoging van de omzetbelasting. Bovendien komt daar nog bij, dat dit kabinet een voorstel had gedaan — en dat wetsontwerp ligt bij de Kamer — om de omzetbelasting met ingang van 1 januari '68 met 20 % te verhogen door het opleggen van 20 opcenten; dat kwam ongeveer neer op 1 punt, d.w.z. als de gemiddelde omzetbelasting 5 % is, zou het 6 % worden. Ik vind dat een hele moeilijke maatregel, dat mag u weten. Maar als het werkelijk nodig is, zou het moeten gebeuren. Wie in de richting van de uitgaven iets wil doen, die staat onontkoombaar voor de opgave ook in de richting van de inkomsten iets te doen. Hoe meer de lonen uit de hand lopen — waarvan ik overigens hoop dat het voorkomen wordt — hoe sterker die inflatoire ontwikkeling zal zijn en hoe moeilijker het zal worden om het

meest gewenste program in de toekomst te financieren. Daar zou ik ook in het bijzonder aandacht voor willen vragen.

Eensgezind

De heer Algra zei vanmorgen: wij moeten één front gaan vormen en daar niet flauw bij worden en ook niet flauw vallen. Ik zou dat graag van ganser harte willen onderstrepen. Voor iedereen, die vandaag eerlijk de situatie wél beoordelen — en ik heb wat dit betreft een groot vertrouwen in het oordeel van het Nederlandse volk — is duidelijk zichtbaar, dat de A.R.P. en in dit geval met name de A.R.-Tweede Kamerfractie van af 1963 — en in het bijzonder gedurende de periode vanaf 1965 — een hele duidelijke lijn heeft getrokken. Wij hebben dat in grote eensgezindheid gedaan. In het critieke uur hebben wij een zeer duidelijk standpunt ingenomen. Wij hebben er geen behoefte aan om wie ook maar te attaqueren in de politiek. Juist in dat opzicht zullen wij onze verantwoordelijkheid kennen. Juist nu is het vormen van een hecht front nodig, waarbij wij ook een beroep op elkaar moeten doen als er kleine verschillen zijn. Straks als de dag van de verkiezingen aanbreekt — en reeds ver daarvoor — kunnen wij ons met grote eerlijkheid en openheid presenteren aan het Nederlandse volk en dan heb ik geen enkele vrees of dat volk zal, als wij in deze lijn doorgaan, daar straks ook een duidelijk antwoord op geven. Dat is onze taak voor de komende tijd.